

Balkanlar ve Ortadoğu'da Türk İzleri

L. Carl Brown (ed.), *Imperial Legacy: The Ottoman Imprint in the Balkans and the Middle East*, New York: Columbia University Press, 1996.

Talip Küçükcan*

Osmanlı Türk kültür tarihine ışık tutan yayınlarda son yıllarda önemli bir artış gözlemlenmektedir. Çoğunluğu binlerce arşiv dokümanı ve uzun yılların birikimine dayalı bilimsel araştırmalar Osmanlı Türklerinin hem Balkanlarda hem de Ortadoğuda silinmez izler bıraktığını kanıtıyor. Özellikle bu bölgelerde patlak veren siyasal sürtüşmeler ister istemez dikkatlerin bu bölgelerde yaşayan toplulukların tarihi üzerine yoğunlaşmasına neden olmuştur. Gerek Balkanlar gerekse Ortadoğu'nun araştırılması sırasında tüm araştırmacıların keşfettiği ortak nokta, bu bölgelerde köklü bir Osmanlı Türk kültür mirasının varlığı olmaktadır. Bu miras anlaşılmadan ne siyasal ve ne de kültürel tarih araştırmalarında bu bölgelerin hakkıyla anlaşılması mümkün görünmemektedir.

Uzun ömürlü imparatorluklar ve devletler, hüküm sürdükleri topraklarda yaşayan toplulukların tarihleri, kültürleri ve düşünce yapıları üzerinde, izleri bugüne kadar uzanan derin ve silinmez izler bırakmışlardır. Roma ve Bizans imparatorluklarının Akdeniz havzası ve Avrupa'da bıraktığı ve etkileri günümüze kadar uzanan tarihi mirasları ile ilgili yüzlerce yayına rastlamak mümkündür.

Benzer şekilde İngiliz imparatorluğunun Hint yarımadasında bıraktığı izler hakkında da yüzlerce kitap elimizin altında bulunuyor. Hatta bu izleri görebilmek için dikkatli bir gözlemcinin yazılı belgelere bile ihtiyacı yok denilebilir. Çünkü mevcut olaylar, siyasi düşünce tarzları, edebiyata ve sanata yansıyan kültürel etkileşimler geçmişten günümüze uzanan imparatorluk izlerinin ve mirasının canlı birer şahidi durumunda.

Osmanlı İmparatorluğu da, Roma ve Bizans İmparatorlukları gibi alabildiğine geniş bir coğrafyada farklı dinler ve milletlere mensup toplulukları asırlar boyunca yönetme başarısını göstermiştir. İslam tarihi açısından bakıldığında ise Osmanlı İmparatorluğu'nun, Emevi, Abbasi, Fatımi ve Memlükler döneminden devraldığı mirası siyasi kurumsallaşma bakımından en üst düzeye ulaştırma başarısına imza attığı söylenebilir.

Siyasi kurumsallaşma, ekonomik organizasyon, ve uluslararası politikayı etkileme itibarıyla de, Osmanlı İmparatorluğu'nun, İslam dünyasının son altıyüz yıllık tarihindeki en yaygın ve en etkili devlet sistemini kurduğunu söylemek herhalde abartılı olmaz. Peki dünya siyasetine yön verecek kadar etkili ve uzun ömürlü bir devlet sistemi kuran Osmanlı İmparatorluğu'nun kontrolü altında kalmış bölgelerde bıraktığı izler bihakkın biliniyor mu?

L. Carl Brown'a göre bu sorunun cevabı 'hayır'. Brown'a göre Osmanlılar dönemi siyasal sistemi sürekli olarak görmezden gelinmiş ve Osmanlıların bıraktığı miras hem Batılılar hem de Osmanlılarla aynı geçmişi paylaşanlar tarafından yanlış değerlendirilmiştir. Brown'un bu fikirlerini Columbia Üniversitesi tarafından yayınlanan ve kendisinin de editörü olduğu *Imperial Legacy (İmparatorluk Mirası)* adlı kitaptan öğreniyoruz.

İkinci baskısı geçtiğimiz aylarda yapılan ve birbirinden ilginç onbeş makaleyi biraraya toplayan bu esere, kitabın muhtevasını yansıtan güzel bir de altbaşlık konulmuş: *The Ottoman Imprint on the Balkans and the Middle East (Balkanlarda ve Ortadoğu'da Osmanlı İzleri)*.

Brown kitabın girizgahında Batı dünyasının genel anlamda, Osmanlı İmparatorluğu'nun çok kültürlü, çok dinli, çok dilli ve çok uluslu yapısını bilinçli olarak görmezden geldiğini belirtiyor. Yazara göre bu uzun ömürlü devletin mirasını hafife alan ve bıraktığı izleri yok sayan sadece Batılılar değil.

Osmanlı yönetimi altında uzun yıllar kalan ve ancak 20. yüzyılda ilk dönemleri sömürge altında geçirilen modern anlamda ulus-devlet kurabilme imkanı bulan toplumlar da, kendileriyle iç içe yaşamış ve bir anlamda günlük yaşantılarına sinmiş bu mirası reddediyorlar. Balkanlardaki Hıristiyan toplumlar ve güneybatı asyadaki Ermeniler, ayrı bir dil ve dine dayalı milliyetçilik rüzgarına kapılarak Osmanlı mirasını, yabancı bir gücün hegemonyası olarak görüp temelden reddediyorlar.

Aynı dini değerleri paylaşımlarına rağmen Araplar da Osmanlı idaresinin bıraktığı mirası genelde tanımıyorlar ve Osmanlı dönemini, Hıristiyanlar ve Ermeniler gibi yabancı bir yönetim olarak değerlendiriyorlar. Brown bütün bunlara ilave olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin de Osmanlıdan devralınan mirasa karşı çelişkili ve belirsiz bir tutum içerisinde olduğunu sözlerine ekliyor.

Brown'a göre Türkiye zaman zaman Osmanlı mirasına sahiplenmekle birlikte bu mirasın varisi sadece Türkiye Cumhuriyeti değil. Osmanlı yönetimi altında yüzyıllarca kalan diğer ülke ve toplumlar da bu büyük ve zengin mirasın izlerini taşıyor. Imperial Legacy adlı kitaba katkıda bulunan yazarlar işte Osmanlı ile aynı geçmişi paylaşmış bulunan, ancak günümüzde bağımsız birer devlet hüviyeti taşıyan ülkelerdeki, izleri günümüze kadar uzanan Osmanlı mirasını tartışıyorlar.

Şüphesiz Osmanlı mirasını bir kitaba sığdırmak mümkün değil. Ancak bu kitap zengin muhtevası ile kendi türünün ilk ve en iyi örneklerinden biri niteliğini taşımaktadır. Kitaba bu niteliği kazandıran süphesiz katkıda bulunanların bilimsel yetkinliklerini kanıtlamış ilim adamları olmaları ve seçilen konuların titizlikle kaleme alınmış olmasıdır.. Kitapta yer alan makaleleri okuyacak birçok tarihçi ve toplumbilimcinin Türkiye fiziki sınırları dışında kalan bölgelerdeki Osmanlı mirasına daha da fazla ilgi duyacakları kuvvetle muhtemel.

Imperial Legacy'deki ilk yazı ünlü tarihçimiz Halil İncalcık'a ait. İncalcık, 'Mirasın Anlamı: Osmanlı Örneği' başlıklı makalesinde, tarih araştırmalarında miras meselesinin nasıl anlaşılması gerektiğine değinerek, Osmanlı mirasının günümüze şekil vermede nasıl ve ne türden etkilerde bulunduğunu tartışıyor. İncalcık, Osmanlı mirasının günümüze uzanan boyutlarını incelerken Osmanlı devletinin siyasi ve sosyal sistemini, bu devletin yönetimi altındaki gayr-i müslim toplulukları ve Arap dünyası ile Osmanlı ilişkilerini birer birer tahlil ediyor.

Maria Todorova ise 'Balkanlarda Osmanlı Mirası' adlı makalesinde, Osmanlı döneminin Balkanlar gibi geniş ve çok kültürlü bir bölgede bıraktığı siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel ve demografik izleri tahlil ediyor. Karl K. Barbir'in 'Arap Dünyasında Osmanlı Mirası' başlıklı yazısı da, Osmanlı döneminin Arap İslam coğrafyasında bıraktığı izleri konu ediyor. Barbir, Arapların Osmanlı mirasına olumsuz baktıklarını ve Arap milliyetçiliğinin de etkisiyle bu mirası reddettiklerini belirterek, Arap tarihinin, yaklaşık dört asırlık bir Osmanlı mührü taşıdığını ancak bu dönemin, doyurucu araştırmaların noksanlığından dolayı yeterince bilinmediğine ve yanlış yorumlandığına dikkat çekiyor.

L. Carl Brown'ın editörlünü yaptığı Imperial Legacy tam bir miras hazinesi. Osmanlı döneminin Balkanlar ve Ortadoğu'da bıraktığı izleri keşfetme sevdasında olanların sürekli olarak başvuracakları bu kitabın yeni araştırmalara kapı aralayacağına şüphe yok.

* Dr., TDV İslam Araştırmaları Merkezi